

HAMZA-NÂME'NİN NESİR ÜSLUBU*

Muhammet YELTEN**

ÖZET

Osmanlı edebiyatının uzun tarihi boyunca nesir sahasındaki görünüşü her asırda farklılıklar arz ederek gelişmiştir. Bu fark hem yabancı unsurlar hem de cümle yapısı bakımından nazım ve nesir dili arasında görülen ayrılıktır. Osmanlı edebiyatında genel olarak bir çeşit nazım dili kullanılmıştır. Buna karşılık nesirde iki değişik dilin varlığı görülür. İlmî ve didaktik eserlerde ayrı, edebî eserlerde ayrı bir nesir dili vardır. İlmî nesir dili oldukça sade ve basit bir dildir. Edebî nesir dili ise abartılı ve yapay bir şekilde yabancı unsurlarla örülmüş bir görünüm içindedir.

Nesir dili, yabancı unsurlar yönünden değil asıl cümle yapısı bakımından farklı bir durumdadır. Osmanlı nesirinde Türk cümlesi anlaşılmazlık içindedir. Çünkü nesirde şiirdeki gibi belirli bir ölçüye sığmak mecburiyeti yoktur. Nesir, cümle unsurlarının tam serbestliğe kavuştuğu alandır. Cümlenin bir bütün teşkil eden yapısını bozmadan o unsurları istenildiği kadar genişletmek mümkündür. İşte cümle unsurlarının nesir dilindeki bu serbestliği Osmanlı Türkçesinde bir düzensizlik haline gelmiştir. Yani, nesir dilindeki serbestlik istismar edilerek, bilhassa zarf-fiil ve edat gruplarında olmak üzere, cümle unsurlarının çerçevesi de sayısı da gelişi güzel bir şekilde genişletilmiştir.

Hamzavi'nin yaşadığı tahmin edilen 14 ve 15. yüzyıllarda yazılan mensur eserlerin temel özellikleri konularının genellikle dini ve didaktik olmasıdır. Çoğu Arapça ve Farsçadan tercüme edilen bu eserlerin dili halkın anlayabileceği kadar sade ve açıktır. Bunlarda yabancı kelime, tamlama ve gramer şekillerine yer verilse de bunlar eserin anlaşılmasını engelleyecek nitelikte değildir. Halka yönelik sade bir dil kullanılması bu dönem müellif ve mütercimlerinin başlıca hedefi olmuştur.

15. yüzyıl başlarında Anadolu Beylikleri döneminde kaleme alınan eserlerde yine sade bir Türkçe kullanılmış, yüzyılın ortalarından itibaren mecazlı ve sanat unsurları yoğun bir nesir dili gelişmeye başlamıştır. Bu devirde şiirde olduğu gibi nesirde de ahenk ve ritim bir zenginlik işareti olarak görülmüş, bu da mecaz, teşbih ve istiarelerle örülü, anlaşılması güç külfetli bir dili beraberinde getirmiştir.

Battal Gazi hikâyeleri gibi yıllarca halk arasında okunan Hamza-nâme'nin yazılı haline gelmeden çok önce sözlü bir gelenek olarak Türkler arasında itibar gördüğü anlaşılmaktadır. Hikâyelerin Türk halkı tarafından kısa sürede benimsenerek yaygınlaşmasında; halkın İslâm dinine karşı içten bir saygı beslemesinin yanında dilinin anlaşılır olmasının rolü de büyüktür.

Yazar, 72 ciltlik Hamza-nâme adlı eserini Hazreti Hamza'nın maceralarını oluş sırasına göre dilin bütün mahallî ve dışarıdan alınan öğelerini kullanarak yazmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hamza-nâme, Nesir, 14. ve 15. Yüzyıllar.

*Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Prof. Dr., İstanbul Arel Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, El-mek: mehammetyelten@arel.edu.tr

THE PROSE STYLE OF ̘AMZANAME

ABSTRACT

Ottoman prose has evolved over many centuries by exhibiting different characteristics along its history. One key characteristic is the difference in the foreign features and sentence structure of Ottoman prose and poetry. In general, there is one literary style widely seen in Ottoman poetry. Conversely, there were two styles in Ottoman prose. One style is used in scientific and didactic texts, whereas the other one is adopted in literary works. The scientific prose style is plain and easy to grasp. On the contrary, the literary prose style is complex and filled with many artificially crafted expressions.

The sentence structure used in the literary style is another key difference from the one used in scientific proses. In Ottoman literary prose, sentences were long and unclear that makes it difficult to understand. This was mainly because there was no counterpart of meter in prose unlike poetry. The prose enables a complete independence to build the structure of a sentence. It is possible to stretch the parts of a sentence as much as the writer wishes without damaging its integrity. Liberal choices in shaping the sentences lead to a disorder in Ottoman prose and caused understanding problems. In particular, the extensive usage of gerunds and grammatical particles resulted in an unbounded expansion in the number and scope of sentence elements.

In 14th and 15th centuries when ̘amzavi was assumed to have lived, the main themes prose works were about religious and didactic topics. Mostly translated from Arabic and Farsi, these works are written in a plain language that can be understood by the general public. Even though foreign words, expressions and grammatical elements were occasionally used they do not prevent the work from conveying its message. Using a plain language with the concerns of being understood was a main feature of the writers in that time frame.

More so was the early 15th century during the time of Anatolian Beyliks, when a plain Turkish was used in all works. However, after the midcentury, the language became more dense and composed of complex elements. This was mostly inspired by the poetry in which harmony and artistic images were heavily used. Thus, the prose grew to be more and more intricate.

It appears that ̘amza-nâme was a beloved work that became part of the oral tradition among Turkish people long before it was written on paper. A major contributing factor for its adoption was the plain language used as well as the sincere faith in Islam that was felt by the general public.

The author has written the 72-volume ̘amza-nâme, which consists of the life stories of Hz. ̘amza in chronological order, with a style that benefits from both local and foreign elements of language.

Key Words: ̘amza-nâme, The Prose, 14th and 15th Centuries.

A) ̘AMZA-NÂME

Battal Gazi hikâyeleri gibi yıllarca halk arasında okunan ̘amza-nâme, Hazreti Muhammed'in kendisinden bir yaş büyük amcası ve sütkardeşi Hazreti ̘amza'nın şahsiyeti etrafında teşekkül etmiş İslâmî kahramanlık hikâyeleridir. Bu hikâyeler, çoklukla İslâmiyet'in yayılma dönemlerinden kalan tarihî olaylarla bazı menkıbelerin efsane kisvesine büründürülerek anlatılmasından meydana gelmiş nesir örneklerindedir.

İslâm dinini yayma uğruna savaşırken şehit edilen Hazreti ̘amza'nın kahramanlıkları önce Araplar arasında destanlaşmaya başlamış, şifâhî Arap hikâyecilerinin belli başlı konularından biri olmuştur. Daha sonra yazıya geçirilen bu hikâyeleri İranlılar birtakım yeni unsurlar katarak geliştirmiş, Türkler de dinî bir muhteva ile zenginleştirmişlerdir. Zenginleşme gerçekleşirken, tarihsel gerçeklere uymayan, geniş bir coğrafyaya ve zamana yayılmış olağanüstü olaylar Hazreti ̘amza'ya atfedilerek Kafdağı, cin, peri, dev, cadı

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/9 Summer 2014

vb. masal unsurlarıyla bezenmiş yeni bir destan kahramanı yaratılmıştır. Olay kahramanlarının Arap, Acem, Hıristiyan ve putperest olmasına; olayların büyük bölümünün Arabistan ve İran'da geçmesine rağmen Hamza-nâme Türkler arasında büyük bir ilgi görmüştür.

Yazılı haline gelmeden çok önce Hamza-nâme'nin sözlü bir gelenek olarak Türkler arasında itibar gördüğü anlaşılmaktadır. Hikâyelerin milli bir karakter taşımamakla beraber Türk halkı tarafından kısa sürede benimsenerek yaygınlaşmasında; İslâm dinine karşı içten bir saygı beslenmesi yanında hemen hemen bütün hikâyelerin özünde kahramanlık ve cihat anlayışının bulunması ile Hazreti Hamza'nın cesareti, dürüstlüğü ve daima zayıftan yana olması, Türk halkının onun şahsında kendi benliğini bulması da önemli bir sebep teşkil eder.

Türkçe Hamza-nâme metinleri ilk defa Hamzavî tarafından yazıya geçirilmiştir. Hamzavî, Emir Süleyman'ın müsâhiplerinden Divan şairi Ahmedî'nin kardeşi olup on dördüncü yüzyılın ikinci yarısında yaşamıştır. Asıl adı bilinmemektedir. Halk tarafından sevilerek okunan ve büyük bir rağbet kazanan "Hamza-nâme" adlı eseri dolayısıyla Hamzavî mahlasını almış ve bu adla tanınmıştır.

Hamza-nâme'nin yazılmaya başlandığı 14. yüzyılda önemli nesir eserleri de meydana getirilmiştir. Bu yüzyıldaki eserlerin temel özellikleri konularının genellikle dinî, dillerinin sade ve didaktik mahiyette olmalarıdır. Eserlerin bir başka niteliği de genellikle Arapça ve Farsçadan tercüme edilmeleridir. Edebî değeri olmayan bu telif ve tercüme eserlerin ifadeleri halkın kolaylıkla anlayabileceği açıklıktadır. Yani sade nesir örneklerini teşkil ederler. Yabancı kelime, tamlama ve gramer şekilleri zaman zaman dönem eserlerinde kullanılmıştır. Ancak bu yabancı unsurlar eseri okumayı ve anlamayı engelleyici değildir. Çünkü Türkçe yazmak ve tercümelerde halkın anlayabileceği sade bir dil ve üslup kullanmak bu dönem müelliflerinin başlıca hedefi idi. Dönemin telif ve tercüme eserleri nesir yapıları yönüyle sade nesir grubu içinde yer alırlar.

Hamza-nâme'nin de içinde yer aldığı dinî, tıbbî ve edebî eserlerin adlarını şöyle sıralayabiliriz: *Kelile ve Dimne*, Kul Mesud; *Marzubannâme Tercümesi*, *Kabus-name*, *Kenzü'l- küberâ ve Mehekkü'l- ulemâ*, Şeyhoğlu Sadrüddin Mustafa; *Sîretü'n-nebî*, *Fütûhu's-şam Tercümesi*, *Yüz Hadis Tercümesi*, Erzurumlu Mustafa Darir; *Edviye-i Müfede*, İshak bin Murad; *Müntahab-ı Şifâ*, *Teshil*, Hacı Paşa adıyla meşhur olan Hızır b. Ali; *Yâdigâr-ı ibn Şerif*, Ali Çelebi bin Şerif; *Tuhfe-i Mübârizî*, *Hulâsa*, Hekim Bereket; *Battal-nâme*; *Dânişmend-nâme*, *Hamza-nâme*, *İskender-nâme*, Hamzavî.

B) HÂMZANÂME'NİN NESİR ÜSLÛBU

Hamza-nâme 72 ciltten oluşan bir eserdir. Büyük çoğunluğu İstanbul Kütüphanelerinde bulunan Hamza-nâme nüshalarının 40 ve 42. ciltler dışındaki bütün ciltlerini incelemiş durumdayım. Böyle bir imkana sahip olmama rağmen bildirim çalışmamı sınırlı ciltler üzerinden gerçekleştirmeyi tercih ettim. Tercihimi yapmamda "karşılaştırmalı üslûp çalışmaları prensipleri" etkili olmuştur.

Belirlenmiş "Karşılaştırmalı üslûp çalışmaları" prensiplerinde, hacimli veya çok ciltli eserlerin üslûpları değerlendirilirken metin kesitleri üzerinden hareket edilir düşüncesi söz konusudur. Bu noktadan hareket ederek çok ciltli aynı zamanda çok hacimli bir yapıya sahip olan Hamza-nâme'nin üslûbunun özelliklerini İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Kütüphanesi Nadir Eserler Bölümü Nd. 2496 numarada kayıtlı bulunan Hamza-nâme'nin 1. cildinin metnini esas alarak tespit etmeye çalıştım. Zorlu hallerde diğer ciltlere de başvurulmuştur. Çalışmamızda öncelikle 1. cildin baş, orta ve sonundan aldığım toplam altı varaklık metinde geçen kelimeleri ve cümleleri yapısı yönünden inceleyip toplam sayılarını tespit ettim. Sonra üslûbun oluşumunda görev alan diğer unsurları örneklerle göstermeye gayret ettim.

C) METİNDE GEÇEN KELİMELER VE CÜMLELER

Metinde kullanılan kelimeleri ve cümleleri aşağıda görülen plan çerçevesinde inceledik.

METİN

METİNDEKİ TÜRKÇE KELİMELER

Türkçe Kelime Sayısı

METİNDEKİ ARAPÇA KELİMELER

Arapça Kelime Sayısı

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/9 Summer 2014

METİNDEKİ FARŞÇA KELİMELER

Farsça Kelime Sayısı

İŞLEV DURUMUNA GÖRE TÜRKÇE KELİMELER

Fiil Görevli Türkçe Kelimeler

İsim Görevli Türkçe Kelimeler

Sıfat Görevli Türkçe Kelimeler

Zamir Görevli Türkçe Kelimeler

Ünlem Görevli Türkçe Kelimeler

Zarf Görevli Türkçe Kelimeler

Edat Görevli Türkçe Kelimeler

Fiilimsi Görevli Türkçe Kelimeler

METİNDE KULLANILAN FİİL KİPLERİ**HABER KİPLERİ**

Görülen Geçmiş Zaman

Öğrenilen Geçmiş Zaman

Geniş Zaman / Geniş Zamanın Hikâyesi/ Geniş Zamanın Rivayeti

Gelecek Zaman

TASARLAMA KİPLERİ

İstek Kipi

Emir Kipi

Şart Kipi

METİNDEKİ CÜMLELER

İç İçe Birleşik Cümleler

*METİN**[HAMZA-NĀME, I. Cilt, Varak: 1b, 2a, 43a, 43b, 88a, 88b]***(Metinde Kullanılmış Bütün Kelime Sayısı: 1104)**

[1b/1] Rāviyān-ı aḥbār ve nākīlān-ı āṣār ve muḥaddiṣān-ı rūzigār öyle naql iderler ki (2) ol zamān Ḥazret-i Dāniyāl -‘aleyhi’s-selām- dār-ı dünyādan dār-ı uḡbāya rihlet eyledi, Ḥātunı (3) Şemse Banu ḥāmīle idi. Ayı günü tamām olup bir erkek evlād dünyāya geldi.(4) İsmi Camasb koyup beslemege meşğul oldu. Çün dört yaşına girdi, (5) Şemse Hātun Camasb’ı mu‘allime virdi. Bir zamān varup geldi, hiç nesne (6) öğrenmedi. Āḥir Camasb’ı şan‘ata virdi, anda daḥı bir şan‘at öğrenmeyüp (7) gelüp büyüyüp yigit oldu. Şöyle kim bir kimesne bunı şākird almağa ḡabūl (8) itmezlerdi. Āḥir birkaç ḥimār alup oduncılara ḡarışup taḡdan odun (9) taşıyup şehre getirüp şatardı. Ḥikmet-i Ḥudā bir gün yağmur ziyāde yaḡup (10) tūfān oldu. Ol taḡda eski zamandan ḡalma bir maḡara var idi. Böyle (11) vakitlerde ol maḡaraya girüp oturlardı. Gene girüp oturdılar. Tamām (12) yağmur sākin olduḡda gidelüm didiler. Lākin Camasb oturduḡ yerde elindeki (13) odunu baltaşıyla ḡazıyup ḡururdi. Birde anı gördi, bir mermer taş (14) zāhir oldu. Dönüp ol bir yoldaşlarına ḡaber virdi. Anlar da gelüp ‘aceb (15) n’ola diyü etrafını ḡazup üşüp ol mermeri yirinden ḡaldurup (16)

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/9 Summer 2014

gördiler ki altı bütün bir kuyudur ve kuyu ağzına beraber tolu baldur. Eydürler ki (17) meger ol zamânda balı ve zeyt yağını define idüp saıklarlar imiş. Şöyle ki [2a/1] kırk elli ve yüz yıllık bal ve yağ bulunup hükemâ kavlince 'azim nef'i var imiş. Bu kez (2) oduncular anı görüp şâd oldılar. Cümlesi gelüp tulumlar ile ol balı (3) taşıyup odundan fâriğ oldılar. Bir nice zamân bu balı taşıyup şatdılar. (4) Ol kuyu ziyâde büyük idi, dükenecek hâli yok idi. Hâşılı gitdükce (5) azalup Camasb kuyu içine inüp tulumları taldurur idi, yukarıdan (6) ol yoldaşları çekerler idi. Çünkü bal dükendi, oduncular bir yire gelüp (7) müşâvere eylediler ki şimdi nice idelüm, Camasb bizlerden ziyâde pây (8) ister, "Balı ben buldum ve kuyudan çıkardım" dir. İmdi buña zarâfet budur ki "Camasb'ı (9) kuyu dibinde birağup gidelüm, anda ol ölür gider, kimse tuymaz" didiler. (10) Bu söz üzere ittîfâk idüp Camasb'ı ol kuyu dibinde birağup gitdiler, (11) gelüp balı şatdılar, aqçasın pâylaşup her biri kâmrân bâzargân olup (12) oduncılıktan kurtulup şâd oldılar. Ammâ bu işe Camasb sebep (13) oldı. Bunlar iyilik bilmeyüp iyilige kemlik itdiler. İşte bunlar bunda 'ayş (14) ü bezm-i şafâda; ammâ bu taraftan Camasb kuyu dibinde gördi ki kuyu ağzında (15) şadâ kesildi, aşağıdan çağırup "Bre ipi şarkıduñ mal kalmadı" didi. Gördi ki gene şadâ (16) yok, eyitdi: Gitmişlerdür, aşağıdan çağırup "Bre ipi şarkıduñ mâl kalmadı" didi. (17) Gördi ki gelür gider yok. Kışşayı tuyup bildi ki kendini kuyu içinde birağup (18) gitdiler. Bir iki gün şabreyledi aç ve susuz, 'akıbet cânına kâr eyledi. Âhîr (19) yüzün yirlere sürüp Hüdâ'dan meded taleb eyledi. Üçüncü gün anı gördi ki nâgâh [2b/1] kuyunun bir tarafından bir an toprak dökülüp düşdi.

[43a/1] "Su'âl buyuruñ, baçalum ne yalan söyler", didi. Hâce-i Dâna diñleyüp güldi, (2) Şâh, Hâce'nün diñleyüp güldüğün görünce su'âl itdi. Hâce-i (3) Dâna "Belî şâhum añladum, lâkin 'aceb söz dirler, hiç 'itimâd olacaq şey (4) degül, hele bir tecrübe idelüm görelüm" didi. Şâh nice didükde Hâce (5) eyitdi: "Bu kuşlar dirler ki şâh zulme mâ'il oldı, eger böyle zulümden (6) ferâgat ide idi bizler yir altında define olan yirleri aña gösterürdük. (7) İşte evvelâ şimdi şol ağaç dibinde şark tarafından kırk adım kadar (8) şayup kızsalar, altun ile tolu bir şanduk vardur, bulurlar (9) diyorlar" didükde, şâh biraz alınup "Ey Hâce gene senün bunda (10) bize bir kinâyeñ var, ben neden zulme mâ'il oldum" didi. Bahtek ise (11) "Şâhum inanma, bu gene Hâce'nün düzmesidür, evvelâ yabanda olan (12) hayvân 'adli, zulmi ne bilsün ve yir altında olan mâli ne bilir, gelün (13) görelüm şimdi Hâce'nün kızbi aşıkâre olur" didi. Varup (14) didüğü maħalli kızdılar. Bir sandık zuhur idüp tolu altun bulup çıkardılar. Şâh eyitdi: "Hâce girçekdür, Bahtek-i La'tin yalandur" didi. (16) Bahtek eyitdi: Hayır şâhum, bunı Hâce kendi eliyle bunda gizlemiştir (17) diyüp 'inâd eyledi. Ammâ şâh azarlayup, "Şuş bre la'tin ben Hâce'yi (18) bilürem kızib ihtiyâr itmez" diyüp ol şandığı alup sarâya geldiler. (19) Aradan bir kaç gün mürür eyledi. Gene şikâra gidecek oldılar, Hâce-i [43b/1] Dâna şehir halkına haber gönderdi. Şâh bugün şikâra çıkacakdur, falân (2) maħalle vardukdâ ol yirde nihân olsunlar bizler şâh ile anda yakın (3) vardukdâ anda bir vîrâne vardur, ben anda şâha bir nesne söylesem (4) gerekdür, anlar da ol demde ileri gelüp başlarında olan külâhların (5) zemîne ursunlar, dâd-ı bî-dâd elinden diyüp şikâyet itsünler, (6) ola kim bu zulmi üzerlerinden def' itdürebile idüm didi. Anlar da (7) âmâde oldılar. İşte şâh ile Hâce-i Dâna ve Bahtek-i La'tin (8) ve vezîrleriyle şikâra çıktılar. Bahtek-i La'tin turmayup şâhı (9) ma'mûr u abâdân olan yirlere çekerdi. Hâce-i Dâna ise vîrân u (10) harâb olan yirlere çekerdi. Şâh su'âl iderdi ki "Bu köy (11) ne zamân harâb oldı?" didükçe "Yakında harâb oldı" dirdi. (12) Çün aħşam oldı, ol ma'hûd olan maħalle geldiler. Hâce-i Dâna (13) bakup gördi iki dane baykuş karşuya oturup ötüşür. (14) Hâce rahşın başın çeküp diñlemeğe başladı. Şâh turup (15) "Ey Hâce ne söylerler bunlar?" didi. Hâce-i Dâna biraz daħı (16) turup diñledi, ba'de âh idüp alup yürüyivirdi. (17) Şâh eyitdi: "Nedür aşlı bize de bildür" didi. Hâce eyitdi: "Korkaram (18) baña kıyarsın, 'ahd eyle baña zararun doğunmayacağına, ben de (19) söyleyeyüm" didi. Şâh yemîn eyledi. Hâce eyitdi: Şâhum bu karşudaki [44a/1] kuşun bir oğlı var imiş, ol birinün bir kıızı var imiş. (17) Abdü'l-muṭṭalib eyitdi: İşte size didüğüm 'Ömer'dür. Ey Server incinme, (18) hele bir gör ne tûrfe zâtdur diyüp "Yâ 'Ömer, Hamza'yı seversen gel şol

[88a/1] araya" didi. Ömer de hemân ileri geldi. Gördiler üç arış kıddi var. (2) Hayrân oldılar. 'Abdü'l-muṭṭalib eyitdi: "Şakın 'Ayyâr varup Hamza'ya haber (3) virme, yoksa saña çok degnek ururam" didi. 'Ömer eyitdi: "Ben şimdi (4) varayum, alayum, geleyüm de sen de beni bulursan dögesin" diyüp (5) gitdi. Kahtân ardınca gitmek diledi. Seyf-i Zü'l-yezen eyitdi: (6) "Server muṭṭalib olma, zîrâ bunlar senün didüğün oğlanlar degüldür. (7) Şâhumuz bizlere gâzab ider, soñra rüsvây oluruz, hemân harâc (8) malın alup gidelüm" didi. 'Abdü'l-muṭṭalib 'Ömer'ün ardınca varup (9) eyitdi: "Ya 'Ömer gel bak, saña ne diyeyüm" didi. 'Ayyâr-ı Cihân da tûrdı, (10) 'Abdü'l-muṭṭalib eyitdi: "Ya 'Ömer işte saña benden beş yüz altun; (11) kerem eyle, bu kışşayı varup oğlum Hamza'ya söyleme" didi. (12) 'Ayyâr-ı Cihân "N'ola senün hâtruñ için söylemeyeceğime" didi. (13) 'Abdü'l-muṭṭalib de eyitdi: "Öyle ise yemîn eyle ki sen de varup (14) Hamza'ya söylemeyeceğine" didi. 'Ömer de yemîn eyledi. 'Abdü'l-muṭṭalib de 'Ömer'e (15) beş yüz altun virdi. "Var oğlum Hamza'yı birkaç gün eglendür, (16) bunda getürme" didi. 'Ömer de n'ola diyüp gitdi. Gelüp etmegi

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/9 Summer 2014

(17) getirüp, oturup yediler. ‘Ayyār-ı Cihān şetārete başladı. Hāmza (18) “Nedür aşlı, senüñ safān var”, didi. ‘Ömer de “Belī babañ baña beş yüz (19) altun virdi”, didi. Hāmza “Yā nedür aşlı? Ol seni sevmez” didi.

[88b/1] ‘Ömer eyitdi: “Belī, sevmez; ammā haqq-ı süküt” didi. Hāmza “Bre, ne söylersen (2) doğru söyle” didi. ‘Ömer eyitdi: “Nice doğru söyleyeyüm, (3) biñ altun vermelisin ki ben de söyleyeyüm” didi. (4) “Olsun saña biñ altun vireyüm; ammā şimdi yanumda (5) yok, söyle bakayum” didi. ‘Ömer “Yok olmaz virememe” (6) didükde, Hāmza gazaba gelüp İşte saña gücendüm” (7) didükde, ‘Ömer de “Laṭīfe iderem Server, lākin (8) beni babanuñ elinden kurtar, bir de (9) benüm sözümden çıkmayacak ol” (10) didi. Hāmza da “N’ola aman söyle bakayum” didi. Bu cild de bunda (11) tamām oldu. Söyleyemedi.

METİNDEKİ TÜRKÇE KELİMELER

[Metinde Kullanılmış Bütün Türkçe Kelime Sayısı: 896]

aç-, adım, ağaç, ağız, āh it-, ahd eyle-, aḥşam, aḥşam ol-, aqça, al, al-, alın-, alt, altı, altun, āmāde ol-, aña, anda, anı, aña-, anlar, ara, araya, ard, ardınca var-, arış, aşağı, āşikāre ol-, ay, azal-, azarla-, baba, baq-, bal, balta, baña, baş, başla- baykuş, ben, besle-, beş, bırak-, bil-, bildür-, ,biñ, bir nice, bir, biraz, birkaç, biz, bize, bizler, böyle, bu, bugün, bul- bulun-, buña, bunu, bunlar, buyur-, bütün, büyü-, çağır-, çek-, çık-, çıkar-, çok, daḥı, def itdür, define it-, define ol-, degil, degnek ur-, dem, di-, dile-, diñle-, dip, dir-, diyü, doğru, doḥun-, döğ-, dökül-, dön-, dört, düken-, düş-, düzme, eger, eglendür-, el, elli, erkek, etmek, ey, eydür, eyit-, eyle-, fāriğ ol-, ferāgat it-, gāzab it-, gel-, gene, gerçek, gerek, getir-, gir-, git-, gizle-, gönder-, gör-, göster-, gücen-, gül-, gün, ḥaber vir-, ḥarāb ol-, ḥayrān ol-, hele, her, hiç, i-, iç, içün, idi, ihtiyār it-, iki, ile, ileri, ileri gel-, imdi, in-, inād eyle-, inan-, incin-, ip, ise, iste-, iş, işte, it, itimād ol-, ittifāk it-, iyilik, qabul it-, kadar, qal-, kaldur-, kār eyle-, qarış-, qarşu, qaz-, qazı-, kemlik it-, kendi, kerem eyle-, kesil-, kez, kırq, kıy-, kız, kim, kimesne, kimse, korq-, koy-, kurtar-, kurtul-, kuş, mā’il ol-, meşgul ol-, muqayyed ol-, mürür eyle-, müşāvere eyle-, n’ola, naql it-, ne, neden, nesne, nice, nihān ol-, odun, oduncu, odunculuk, oḡlan, oḡul, ol, ol-, olan, otur-, öğren-, öl-, ötüş-, pay, paylaş-, rıḥlet tamām ol-, rüsvāy ol-, şabr eyle-, şakin, sākin ol-, saqla, saña, şarkıt-, şat-, şay-, sebep ol-,sen, seni, senüñ, sev-, size, soñra, söyle-, söz, su’āl it-, şuş-, şusuz, sür-, şād ol-, şey, şikāyet it-, şimdi, şol, şöyle, tamām ol-, tecrübe it-, tağ, taleb eyle-, taş, taşı-, tol, toldur-, tolu, toprak, tūfān ol-, tulum, tur-, tuy-, ur-, üç, üçüncü, üş-, üzere, var, var-, vir-, vīrān ḥarāb ol-, yāyağ, yağ-, yağmur, yakın yalan, yaş, yemīn eyle-, yıllık, yi-, yigit ol-, yir, yoḥsa, yok, yoldaş, yukaru, yürüyivir-, yüz, zāhir ol- (Maddebaşı Olacak Türkçe Kelime Sayısı: 318)

METİNDEKİ ARAPÇA KELİMELER

[Metinde Kullanılmış Bütün Arapça Kelime Sayısı: 270]

‘aceb, ‘adli, ‘ahd, ‘ākıbet, amān, ‘ayyār, ‘azīm, ‘inād, ‘itimād, aḥbār, āḥir, ammā, āşār, aşıl, beyān, cihān, cümle, dār, def, dünyā, eded, eṭraf, evlād, evvelā, falān, fāriğ, faydā, ferāgat, gazab, ḥaber, haqq, ḥālī, ḥalk, ḥāmīle, ḥarāb, ḥarāc, ḥāşılı, ḥāṭır, ḥayrān, ḥayvān, hiç, ḥikmet, ḥimār, ḥükemā, ihtiyār, ism, ittifāk, qabul, qadd, qavl, kerem, kışşa, kizb, kināye, la’in, lākin, laṭīfe, ma’hūd, ma’mūr, mā’il, mağara, maḥalle, maḥalli, māl, mermer, meşgul, mu’allime, muqayyed, mürür, müşāvere, naql, nef, rıḥlet, şadā, safā, sākin, şan’at, şandık, sebep, su’āl, süküt, şark, şikāyet, şetāret, tamām, tecrübe, taleb, tūfān, turfe, uqbā, vaqit, ve, vezir, yā, yemīn, zāhir, zamān, zarar, zāt, zemīn, zerāfet, zeyt, ziyāde, zulm. (Maddebaşı Olacak Arapça Kelime Sayısı: 104)

METİNDEKİ FARŞÇA KELİMELER

[Metinde Kullanılmış Bütün Arapça Kelime Sayısı: 66]

abādān, āh, āmāde, āşikāre, ‘ayş, ‘ayyār, ba’de, bāzergān, belī, bezm, bī-dād, cān, çün, çünki, dād, dāne, dem, Ḥāce, hemān, hiç, ḥudā, kāmrān kār, ki, köy, külāh, meger, nāgāh, nihān, raḥşın, rüzigār, rüsvāy, sarāy, server, şād, şāh, şākird, şehir, şikār, vīrān, virāne, zirā. (Maddebaşı Olacak Farsça Kelime Sayısı: 42)

FARŞÇA TAMLAMALAR

‘ayyār-ı cihān, baḥtek-i la’in, bezm-i safā, dār-ı dünyā, dār-ı uqbā, Ḥāce-i dānā, ḥikmet-i ḥudā, muḥaddişān-ı rüzigār, nākilān-ı āşār, rāviyān-ı aḥbār, seyfi-zü’l-yezen. (Farsça Tamlama Sayısı: 11)

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/9 Summer 2014

İŞLEV DURUMUNA GÖRE TÜRKÇE KELİMELER

Fiil Görevli Türkçe Kelimeler (154)

'ahd eyle / aḥşam oldu / alayum / alup gidelüm / âmāde oldılar / añladum / āşikāre olur / baḡ- / baḡalum / baldur / başladı / bıraḡup gidelüm / bildi/ bildür / bilsin / bilür / budur / buldum / bulup çıkardılar / bulurlar / buyurun / çekerdi / çıkardım / def' itdürebile idüm / degildür / didi / didiler / dirdi / dirler / diyorlar / dögesin / dükendi / dünyāya geldi / düşdi / düzmesidür / eglendür / eydürler / eyitdi / fāriḡ oldılar / ferāḡat ide / ḡazab ider / gel / geldiler / geleyüm / gelün / gerçekdür / gerekdür / getürme didi / gidecek oldılar / gidelüm / girip oturdılar / gitdi / gitdiler / gitmek diledi / gitmişlerdür / gizlemişdür / gördi / gördiler / görelüm / gösterürdük / gücendüm / güldi / ḡaber gönderdi / ḡaber virdi / ḡaber virme / ḡarāb oldu / ḡayrān oldılar/ idi / ileri geldi / inanma / 'inād eyledi / incinme / ister / ḡabül itmezlerdi / ḡalmanı / kār eyledi / ḡazdılar / ḡazıyup ḡururdi / kemlik itdiler / kerem eyle / kesildi / kıyarsın / ḡorkaram / kurtar / laḡife iderem / mā'il oldu / mā'il oldum / meşḡul oldu / mu'allime virdi / muḡayyed olma / mürür eyledi / müḡāvere eylediler / naḡl iderler / nedür / nihān olsunlar / olmaz / olsun / oturlardı / öğrenmedi / ölür gider / 'ömer'dür / ötüşür / rıḡlet eyledi / ḡabr eyledi / saḡklarlar imiş / ḡan'ata virdi / ḡarḡıdun / ḡatardı / ḡatdılar / sebeb oldu / sevmey / söyle / söyleme / söylemeyeyüm / söylerler / söyleyemedi / söyleyeyüm / su'al iderdi / su'al itdi / şuḡ / ḡād oldılar / ḡikāra çıkacaḡdur / ḡikāra çıkıldılar / ḡikāyet itsünler / tamām oldu / tecrübe idelüm / ḡaleb eyledi / ḡūfān oldu / ḡulumları ḡoldurur idi / ḡurdi / ḡurup diñledi / ḡuyamaz / ursunlar / ururam / var / var idi / var imiş / varayum / vardur / varup geldi / vermelsin / virdi / virememe / vireyüm / yalan söyler / yalandur / yaşına girdi / yediler / yemīn eyle / yemīn eyledi / yigit oldu / yok / yok idi / yürüyivirdi / zāhir oldu /

İsim Olarak Kullanılan Türkçe Kelimeler (17)

aḡaḡıdan, ayı, balı, erkek, ḡüni, içinde, ḡuyu, odun, oduncılara, ḡaḡdan, ḡaḡ, yağmur, yaşına, yigit, yirlere, yüzün,

Sıfat Olarak Kullanılan Türkçe Kelimeler (30)

bir an, **bir** erkek, **bir** iki ḡün, **bir** kaç ḡımār, **bir** mermer ḡaḡ, **bir** nice zamān, **bir** ḡarafından, **bir** zamān, **böyle** vakitlerde, **böyle** zulümden, **bu** işe, **bu** kez, **bu** söz, **bu** ḡarafdan, **bütün** bir ḡuyudur, **dört** yaşına, **dükenecek** ḡālī, **falān** maḡalle, **her** biri, **hiç** nesne, **kırk** adım, **yüz** yıllık bal ve yağ, ol **bir** yoldaḡlarına, **ol** ḡuyu dibinde, **ol** maḡaraya, **ol** mermeri, **ol** yirde, **şol** aḡaç dibinde, **üçüncü** ḡün,

Zamir Olarak Kullanılan Türkçe Kelimeler (19)

aña, anda, anı, ben, bizler, budur, buña, bunlar, her biri, bunlar, ben, bizlerden, kimse, ol, anlar, bunda, kendini, anı,

Ünlem Olarak Kullanılan Türkçe Kelimeler

ey Ḥāce,

Zarf Olarak Kullanılan Türkçe Kelimeler (8)

şimdi nice idelüm, **imdi**, iyilik bilmeyüp iyilige **kemlik** itdiler, ḡabr eyledi **aç** ve **şusuz**, **evvelā** **şimdi** şol aḡaç dibinde, **biraz** alınup, **gene** ḡikāra gidecek oldılar, **bugün** ḡikāra çıkacaḡdur,

Edat Olarak Kullanılan Türkçe Kelimeler (7)

ḡuyu aḡzına **beraber**, **meger** ol zamānda, bu söz **üzere**, **ammā** bu işe, **ammā** bu ḡarafdan, **eger** böyle zulümden, kırk adım **ḡadar**,

Fiilimsi Olarak Kullanılan Türkçe Kelimeler (67)

tamām **olup** / İsmi Camasb **ḡoyup**, **beslemege**, **varup** geldi / zamān **varup** geldi / bir ḡan'at **öğrenmeyüp**, **gelüp** büyüyüp yigit oldu / bunu ḡākird **almaḡa** ḡabül itmezlerdi/ Aḡir birkaç ḡımār **alup**, oduncılara **ḡarışup** ḡaḡdan odun **ḡaşıyup**, ḡehre **getürüp** ḡatardı / bir ḡün yağmur ziyāde **yaḡup** ḡūfān oldu / ol maḡaraya **girüp**

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/9 Summer 2014

otururlardı / Gene **girüp** oturdılar / yağmur sâkin **olduğ**da gidelüm / Camasb **oturduğ**ı yirde elindeki baltasıyla **kazıyup** tururdu / **Dönüp** ol bir yoldaşlarına haber virdi / Anlar da **gelüp** ‘aceb n’ola diyü etrafını **kazup**, **üşüp** ol mermeri yirinden **kaldurup** gördiler, define **idüp** saqlarlar imiş, oduncılar anı **görüüp** şād oldılar / Cümlesi **gelüp** tulular ile ol balı **taşıyup** odundan fâriğ oldılar / bu balı **taşıyup** şatdılar./ Hâşılı **gitudükce azalup** Camasb kıyu içine **inüp** tulularını taldurur idi / bir yire **gelüp** müşāvere eylediler / kıyu dibinde **ırağup** gidelüm / Bu söz üzere ittifāk **idüp**, Camasb’ı ol kıyu dibinde **ırağup** gitdiler, **gelüp** balı şatdılar, aqçasın **pāylaşup** her biri kāmran-ı bāzargān **olup** oduncılıqdan **kurtulup** şād oldılar /Aşağıdan **çağırup** bre ipi şarkıdun mal kalmadı didi / Kışşayı **tuyup** bildi / kıyu içinde **ırağup** gitdiler / kıyunuñ bir tarafından bir an toprak **dökülüp** düşdi /şāh biraz **almup**, / Ammā şāh **azarlayup**, şuş bre la’in ben Hâceyi bilürem kızb ihtiyār itmez **diyüb** ol şandığı **alub** sarāya geldiler / ol demde ileri **gelüp** başlarında olan külāhların zemīne ursunlar, Bahtek-i La’in **turmayup** şāhı ma’mūr abādān olan yirleri çekerti / ne zamān harāb oldı **didükce** yakında harāb oldı dirdi / Hâce-i Dānā **bağub** gördi iki dane baykuş karşıya **oturub** ötüşür / Hâce rahşın başın **çeküp** diñlemege başladı / Şāh **turup** ey Hâce ne söylerler bunlar didi / Hâce-i Dānā biraz dağı **turup** diñledi / Ba’de āh **idüp**, **alub**, yürüyivirdi /Şakın ‘ayyār **varup** Hāmza’ya haber virme, malın **alup** gidelüm didi / ‘Ömer’in ardınca **varup** eyitdi: bu kışşayı **varup** oğlum Hāmza’ya söyleme didi / ‘Ömer de n’ola **diyüp** gitdi / **Gelüp** etmegi **getirüp**, **oturup** yediler / Hāmza gazaba **gelüp** işte saña gücendüm **didükde** ‘Ömer de lañfe iderem,

METİNDE KULLANILAN FİİL KİPLERİ

HABER KİPLERİ

Görülen Geçmiş Zaman (84)

rıhlet eyledi. / dünyāya geldi. / meşgul oldu. / dört yaşına girdi. / mu’allime virdi. / Bir zamān varup geldi. / hiç nesne öğrenmedi. / Camasb’ı şān’ata virdi. / yigit oldu. / bir gün yağmur ziyāde yağup tūfān oldu. / bir mağara vardı. / girüp oturdılar. / sâkin olduğda gidelüm didiler. / taş zāhir oldu. / haber virdi. / yirinden kaldurup gördiler. / anı görüp şād oldılar. / odundan fâriğ oldılar. / bu balı taşıyup şatdılar. / bal dükendi. / müşāvere eylediler./ balı ben buldum ve kıyudan çıkardum. / kimse tuymaz didiler. / ol kıyu dibinde ırağup gitdiler. / gelüp balı şatdılar. / oduncılıqdan kurtulup şād oldılar./ bu işe Camasb sebep oldu. / iyilik bilmeyüp iyilige kemlik itdiler. / Camasb kıyu dibinde gördi. / kıyu ağzında şādā kesildi. / Aşağıdan çağırup bre ipi şarkıdun mal kalmadı didi. / Gördi ki gene şādā yok. Eyitdi / Kışşayı tuyup bildi ki kendini kıyu içinde ırağup gitdiler./ mal kalmadı didi. / Bir iki gün şabreyledi. /‘ākıbet cānına kār eyledi. / Hüdā’dan meded taleb eyledi. / Üçüncü gün anı gördi. / bir an toprak dökülüp düşdi. / ne yalan söyler, didi. / Hâce-i Dānā diñleyüb güldi. / güldüğün görünce su’al itdi. / belı şāhum añladum. / şāh zulme mā’il oldu, / Varub didüğü mağalli kazdılar. / Şāh eyitdi: / ‘inād eyledi. / ol şandığı alub sarāya geldiler./ Aradan bir kaç gün mürür eyledi. / Anlar da amāde oldılar. / vezirleriyle şikāra çıkdılar. / Şāh su’al iderdi. / mağalle geldiler. / bağub gördi. / rahşın başın çeküb diñlemege başladı. / Hâce-i Dānā biraz dağı turub diñledi. / Şāh yemīn eyledi. Hâce eyitdi: / Abdü’l-muṭṭalib eyitdi: / hemān ileri geldi. Gördiler üç arış kaddi var hayrān oldılar. / Kahtān ardınca gitmek diledi. / ardınca varub eyitdi:/ ‘Ayyār-ı cihān da turdı. / ‘Abdü’l-muṭṭalib eyitdi / ‘Ömer de yemīn eyledi. ‘Abdü’l-muṭṭalib de ‘Ömer’e beş yüz altun virdi. / Bunda getürme didi. /‘Ömer de n’ola diyüb gitdi. / Gelüb etmegi getirüb, oturub yediler. / şitārına başladı./ tamām oldu./ Söyleyemedi./ ben neden zulme mā’il oldum didi. / kabül itmezlerdi. / tağdan odun taşıyup, şehre getürüp şatardı / mağaraya girüp otururlardı. / baltasıyla kazıyup tururdu / tulularını taldururdu./ yoldaşları çekerlerdi. / yirleri aña gösterürdük. /

Öğrenilen Geçmiş Zaman (4)

saqlarlar imiş. / hükemā kavlince ‘azim nef’i var imiş. / Gitmişlerdür. / Hayır şāhum bunu Hâce kendi eliyle bunda gizlemişdür. /

Geniş Zaman / Geniş Zamanın Hikâyesi/ Geniş Zamanın Rivayeti (26)

eydürler / ziyāde pāy ister / çıkardum dir / anda ol ölür, gider, kimse tuymaz / ne yalan söyler / lākin ‘aceb söz dirler / bu kuşlar dirler / şanduk vardur, bulurlar / malı ne bilür / Hācenün kızbı aşikāre olur / bilürem kızb ihtiyār itmez iki dane baykuş karşıya oturub ötüşür / korkaram / yoğsa saña çok degnek ururam didi/ soñra rüsvāy oluruz / belı sevmez / kabül itmezlerdi / baltasıyla kazıyup tururdu / tulularını taldururdu / yoldaşları çekerlerdi / yirleri aña gösterürdük / yirlere çekerti / şāh su’al iderdi/

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/9 Summer 2014

Gelecek Zaman (1)

Şâh bugün **şikâra çıkacaktır**.

TASARLAMA KIPLERİ**İstek Kipi (3)**

böyle zulümden **ferâgat ide** / zulmi üzerlerinden def' **itdürebile** / sen de beni bulursan **dögesin**/

Emir Kipi (21)

şimdi nice **idelüm** / kuyu dibinde birağup **gidelüm** / bre ipi şarkıdun / su'âl buyurun / hele bir tecrübe **idelüm** **görelüm** / **gelün görelüm** / külâhların zemîne **ursunlar** / şikâyet **itsünler** / ben de söyleyeyüm / ben şimdi **varayum**, **alayum**, **geleyüm** / hemân **harâc** malın alub **gidelüm** / saña ne diyeyüm / senüñ **hâtruñ** için söylemeyeyüm / nice doğru söyleyeyüm / ben de söyleyeyüm / Olsun saña biñ altun **vireyüm** / söyle **bakayum** / söyle **bakayum** /

Şart Kipi (4)

kırk adım kadar şayub **kazsalar** / anda şâha bir nesne **söylesem** / yâ 'Ömer, Hamza'yı **seversen** / sen de beni **bulursan** dögesin/

METİNDEKİ CÜMLELER**İÇ İÇE BİRLEŞİK CÜMLELER (35)**

1. Tamâm yağmur sâkin olduğda **gidelüm didiler**.
2. Aşağıdan çağırıp "Bre ipi şarkıdun mal kalmadı" **did**.
3. Eyitdi: Gitmişlerdür, aşağıdan çağırıp "Bre ipi şarkıdun mal kalmadı" **did**.
4. "Su'âl buyurun, baçalum ne yalan söyler", **did**.
5. Hâce-i Dâñā "Belî şâhum añladum, lâkin 'aceb söz dirler, hîç 'itimâd olacak şey degil, hele bir tecrübe **idelüm görelüm**" **did**.
6. Şâh nice didükde Hâce eyitdi: "Bu kuşlar dirler ki şâh zulme mâ'il oldu, eger böyle zulümden ferâgat ide idi bizler yir altında defîne olan yirleri aña gösterürdük. İşte evvelâ şimdi şol ağaç dibinde şark tarafından kırk adım kadar şayup **kazsalar**, altun ile tolu bir şanduk vardır, bulurlar diyorlar" didükde, şâh biraz alınıp "Ey Hâce gene senüñ bunda bize bir künâtuñ var, ben neden zulme mâ'il oldum" **did**.
7. Bahtek ise "Şâhum inanma, bu gene Hâce'nüñ düzmesidür, evvelâ yabanda olan hayvân 'adli, zulmi ne bilsün ve yir altında olan mâli ne bilür, gelün görelüm şimdi Hâcenüñ kızbi âşikâre olur" **did**.
8. Şâh biraz alınıp Şâh eyitdi: "Hâce gerçektür, la'in yalandur" **did**.
9. Bahtek eyitdi: Hayır şâhum, bunu Hâce kendi eliyle bunda gizlemiştir diyüb 'inâd eyledi. Ammâ şâh azarlayup, "Şuş bre la'in ben Hâceyi bilürem kızb ihtiyâr itmez" **diyüp ol şandığı alup sarâya geldiler**.
10. Bizler şâh ile anda yakın vardukda anda bir virâne vardır, ben anda şâha bir nesne söylesem gerektür, anlar da ol demde ileri gelüp başlarında olan külâhların zemîne ursunlar, dâd-ı bî-dâd elinden diyüp şikâyet itsünler, ola kim bu zulmi üzerlerinden def' itdürebile idüm **did**.
11. Şâh turup "Ey Hâce ne söylerler bunlar?" **did**.
12. Şâh eyitdi: Nedür aşlı bize de bildür" **did**.
13. Hâce eyitdi: "Korqaram baña kıyarsın, 'ahd eyle baña zararun doğunmayacağına, ben de söyleyeyüm" **did**.
14. Ey Server incinme, hele bir gör ne türfe zâtdur diyüp "Yâ 'Ömer, Hamza'yı seversen gel şol araya" **did**.
15. 'Abdü'l-muttalib eyitdi: "Şağın 'Ayyâr varup Hamza'ya haber virme, yoğsa saña çok degnek ururam" **did**.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/9 Summer 2014

16. Seyf-i Zevālizen eyitdi: “Server muḳayyed olma, zīrā bunlar senüñ didüğün oğlanlar degildür. Şāhımız bizlere ğāzāb ider, soñra rüsvāy oluruz, hemān ḥarāc malın alup gidelüm” **didī**.
17. ‘Abdü’l-muṭṭalib ‘Ömer’in ardınca varup eyitdi: “Ya ‘Ömer gel baḳ, saña ne diyeyüm” **didī**.
18. ‘Ayyār-ı Cihān da ṭurdı, ‘Abdü’l-muṭṭalib eyitdi: “Ya ‘Ömer işte saña benden beş yüz altun; kerem eyle, bu kışşayı varup oğlum Ḥamza’ya söyleme” **didī**.
19. ‘Ayyār-ı Cihān “n’ola senüñ ḥāṭıruñ için söylemeyeeyüm” **didī**.
20. ‘Abdü’l-muṭṭalib de eyitdi: “Öyle ise yemīn eyle ki sen de varup Ḥamza’ya söylemeyecegin” **didī**.
21. ‘Abdü’l-muṭṭalib de ‘Ömer’e beş yüz altun virdi, “Var oğlum Ḥamza’yı bir kaç gün eglendür, bunda getürme” **didī**.
22. “Ḥamza nedür aşlı? Senüñ safān var”, **didī**.
23. ‘Ömer de “Belī baban baña beş yüz altun virdi”, **didī**.
24. Ḥamza “Yā nedür aşlı? Ol seni sevmez” **didī**.
25. ‘Ömer eyitdi: “Belī, sevmez; ammā ḥaḳḳı sükūt” **didī**.
26. Ḥamza “Bre, ne söylersen dođrı söyle” **didī**.
27. ‘Ömer eyitdi: “Nice doğru söyleyeyüm, biñ altun vermelisin ki ben de söyleyeyüm” **didī**.
28. “Olsun saña biñ altun vireyüm; ammā şimdi ne faydā yoḳ, söyle bakayum” **didī**.
29. ‘Ömer “Yoḳ olmaz virememe” didükde, Ḥamza ğāzāba gelüp “İşte saña gücendüm” didükde, ‘Ömer de “Laṭife iderem Server, lākin beni babanuñ elinden kurtar, bir de benüm sözümdeñ çıkmayacak ol” **didī**.
30. Ḥamza da “N’ola aman söyle bakayum” **didī**.
31. Şāh nice didükde Ḥāce eyitdi: “Bu kuşlar dirler ki şāh zulme mā’il oldı, eger böyle zulümden **ferāğat ide** idi bizler yir altında defīne olan yirleri aña gösterürdük. İşte evvelā şimdi şol ağaç dibinde şark tarafından kırk adım kadar şayub **ḳazsalar**, altun ile tolu bir şanduk vardır, bulurlar diyorlar” didükde, şāh biraz alınıp “Ey Ḥāce gene senüñ bunda bize bir kināyeñ var, ben neden zulme mā’il oldum” **didī**.
32. Ey Server incinme, hele bir gör ne ṭurfe zātdur diyüp “Yā ‘Ömer, Ḥamza’yı seversen gel şol araya” **didī**.
33. ‘Abdü’l-muṭṭalib eyitdi: “Şaḳın ‘Ayyār varup Ḥamza’ya ḥaber virme, yoḳsa saña çok degnek ururam” **didī**.
34. ‘Ömer eyitdi: “Ben şimdi varayum, alayum, geleyüm de sen de beni bulursan dögesin” **diyüp** gitdi.
35. “Şāh su’āl iderdi ki bu köy ne zamān ḥarāb oldı didükçe yaḳında ḥarāb oldı” dirdi.

D) METNİN OLUŞUMUNDA GÖREV ALAN BAŞKA UNSURLAR

* Metindeki cümleler genellikle uzundur. Cümlelerin uzamasında zarf-fiilli yapılar önemli görev üstlenmişlerdir.

“Çünki şabāḥ oldı, emīr-i merdān Ḥamza-i şahib-ḳıran yerinden **durup** (12) Bāzargān Ḳarasına **süvār olup** ol maḥall-i mezbūra **gelüp** ol şahıs (13) ile **buluşup** söyleşerek **azğışup** cenge başladılar. Ḥāzret-i (14) Ḥızır -‘aleyhi’sselām- tamām her fenni Ḥamza’ya öğretdi.” 1. C., 74a/11-14

“Ammā bu ṭarafdan Ḥamza gitdükden soñra ‘Ömer de **gelüp** Ḥamza’yı **bulamayup** gitdüğün ḥaber **alup** Ḥamza’nuñ ḳullarıyla yola **girüp** Mekke şahrālarında **arayup** gezerken bir püşte üzerine **çıkup** öte cānibe **bakup** gördiler ki bī-ḥadd ‘asker cenk iderler.” 1. C., 77a/19

“Rāviyān-ı aḥbār ve nāḳilān-ı āşār ve muḥaddişān-ı rüziğār öyle naḳl iderler ki (2) ol zamān Ḥāzret-i Dāniyāl -‘aleyhi’s-selām- dār-ı dūnyādan dār-ı uḳbāya rihlet eyledi, Ḥātunı (3) Şemse Banu ḥāmīle idi: 1. C., 1b/1-3

* Anlatımda sık sık deyimler kullanılmıştır:

‘aḳlı başına gel-: 12. C., 72b/9-10, 13. C., 64b/15- 40a/13; ‘aḳlını başına getir-: 12. C., 35a/11; ‘aḳlı başından git-: 13. C., 44a/5; ‘aḳlını şaşır- : 13. C., 67a/12; aman dile- : 13. C., 46a/4; and ver- : 13. C., 47a/3;

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/9 Summer 2014

bağrına baş- : 15. C., 57a/15; balgām bırak- : 15. C., 74b/7; başireti bağlan- : 13. C., 61a/14; başa çıkama- : 15. C., 68a/15; baş göster- : 12. C., 40b/2; baş kaldır- : 13. C., 79a/14 ; baş koy- : 15. C., 78b/1; bel bağla- : 15. C., 59a/11; benzi bozul- (at-) : 12. C., 39b/3; boynun ur- : 12. C., 36a/14 ; canı cehenneme teslim eyle- : 12. C., 87b/12 ; canı çık- : 15. C., 81a/7, 81a/10; canından bez- : 15. C., 49a/8; cānını dişine al- (tak-) : 13. C., 57b/17; cigeri pāre pāre ol- : 15. C., 53b/17; çeki düzen vir- : 15. C., 75a/20; çene çal- : 15. C., 68a/3; çifte kösle- : 12. C., 43a/3; dal budağ şal- : 12. C., 73a/2; elinden geleni ardına koyma- : 13. C., 41a/2; eteğine şarıl- : 13. C., 61a/8; kan ağla- : 13. C., 58b/11; kan gövdeyi götür- : 12. C., 71a/18; kan kuş- : 13. C., 64b/3 ; kanı kayna- : 15. C., 50a/13, 53a/19; kara kazaya uğra- : 12. C., 57b/7-8; kavara çek- : 12. C., 37b/12; kellesi kız- : 15. C., 69b/5; kellesin uçur- : 13. C., 52b/5 kulağı kıbar- : 15. C., 56a/17 murādına iriş- : 15. C., 72b/12 üzerine düş- : 2. C., 12a/14; üzerine yürü- : 2. C., 7b/3; yaqasın kırtar- : 15. C., 60b/7; yol göster- : 15. C., 54a/10; yüregi oyna- : 15. C., 53b/19 ; yürek burusına uğra- : 2.C.,70a/15.

* Anlatımda deyimlerin kullanımı oranında olmasa da yer yer atasözlerine de yer verilmiştir:

At binenin kılıç kuşananındur: 13. C., 47b/12, Aç kurd koyuna girer: 19. C., 2b/23,

Babanın yidüğü etmek ile oğlunu karnı toymaz: 30. C., 6b, Kılıç ya kında ya kanda gerek: 30. C., 14a, Bol bol eken çok çok biçer: 30. C., 23b, Elin atduğu taş yabana gider: 30. C., 56b.

* Anlatımda *bre*, *ey*, *hey*, *behey*, *a*, *ya* gibi hitap öğeleri sık sık kullanılmıştır:

Dilārām Bānū eyitdi: (8) "**Bre hey** adam tūrile gidelüm, pādīşāh beni saña virdi" diyüp nikābuñ açup (9) cemālūñ buña arz idince herifūñ 'aklı gidüp hayrān oldı. "**Bre** var git soñra (10) pādīşāh baña gāzab ider ve hem sen baña layık degilsün" didi. Bānū eyitdi: "**Bre hey** şaşkın (11) düş önüme eve gidelüm Hāğ Ta'āla beni saña devlet virdi" didi. 1.C., 8b/7-12

"Bağ a yigıt senüñ aduñ nedür, kimüñ oğlın?" 1. C., 13b/6

* Yazar olayları ayrıntılı olarak açıklamak istediği zaman "*rāvī eydür*" "*rāvī kavlınce*, *rāvī öyle rivāyet ider vb.*" sözlerle konuyu uzatma yoluna giderek anlatımı sürdürür:

"Camasb da yir alup bir gice yaturken bir vāk'a gördi. Şöyle ki (8) kendünün başı kızıl yakut olmuş, göbegine varınca altın olmuş, (9) göğsinden dizlerine varınca ağac olmuş. Camasb bu vāk'ayı görüp (10) uyandı, kendüsi ta'bir eyledi. "Başumda olan ol la'ı-i yakūt ma'rifetullāhdur, (11) vücudum ağaç olduğu bir oğlum ola, lākin ma'rifetden nesne hāşıl idemeye, (12) ayağlarum altın olduğu budur ki evvelā dimek bir oğlı ola, ziyāde 'ālim (13) ve fāzıl ola, şarğ ve garb halkı anuñ ayağına geleler" didi. İşte bunuñ (14) üzerine bir zamān geçüp Camasb dağı cām-ı memāti nüş eyleyüp āhırete (15) intikāl eyledi. Hātūni hāmīle idi. **Rāvī öyle rivāyet ider** ki (16) meger Şemhūr vezirūñ dağı bir oğlı kalmış idi. Adına Şem'ün dirlerdi." 1.C., 7a/7-16,

* Yazar başka şahıs veya olayları anlatmak istediğinde "*ba'dehu*", "*ezin-cānib*", "*el-kıssa*" ve "*ba-husus*" kelimelerini kullanarak kişi ve olaylar arasındaki geçiş sağladığı ve anlatımdaki boşlukları doldurduğu görülür.

"Sührāb ol cezireye varup neyledi? Ol cāzū Sührāb'ı sihr idüp katl mı eyledi yohsa Sührāb ol cāzūyı mı öldürdi? Bile giden adamlar dağı geldiler mi? Bir haber alamaduk diyü bunlar da bu intizārda. **Ezin-cānib** beriden Melik Kasım gemiler ile kenara gelüp taşra çıkdılar. Bir mektup yazup Şāpūr'un eline virüp birkaç adam ile Mihrāc Hān'a gönderdi." 30. C., 3a.

"Mihrāc Hān askeri ile azm-i Belh idüp gıtdiler. **Ezin-cānib** bizim kıssamız Emir-i Arab'a geldi." 30. C., 44b.

"Ammā **ezin-cānib** rāvī eydür: "Ol zaman kim Nüşirevān (12) şanup kaçdı." 13. C., 49a.

"İşte bunlar bunda tursun. İmdi sen kışşayı Kubad şehriyārdan (4) dinle **ezin-cānib** rāvī eydür: "Ol zaman ki Kubad...." 13. C., 78b.

Kubād dağı ol yolu tıutup kendi serencāmı neye encām (3) olur on beşinci cildinde beyān olunur **ezin-cānib** (4) bizim kışşamız bu taraftan Emir-i Arab'a geldi. **Rāvī** eydür "İşte....13. C., 79a.

* Üslubun oluşumuna katkı yapan eş ve zit anlamlı tekrar gruplarına anlatımda sık yer verilmiştir.

"Keykubād süvār oldı. Seyr ü seyrān iderek (1) bir gün gördi ki bir herif arkasına biraz **çalı çırpı** yüklenmiş." 1 C., 8a/1

"Hımārlara yükledüp (4) üzerlerine **çalı çırpı** örtüp eve taşıldılar." 1. C., 10a/4

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/9 Summer 2014

“Şāh bu herīfūn **yirini yurdını (4)** su’āl itdi.” 1. C., 8a/3

“Büzürcmihir eyitdi: Evvelā baña Şem’ün’ün vezīrligin ve şāniyen cümle **evin barçın (7)** viresin dağı ne kerem idersin ol mürüvvet sizüñdür” didi. 1. C., 25a/6

“Bu maħalde sarāy içi **allağ bullağ** oldı.” 1. C., 25b/17

“Hiç kimseye söz söylemez, **kaşın gözün (9)** çatup oturur.” 1. C., 26a/8

*** Yazar, dönemin sözlü dilinde sık kullanılmış; ama sonraki devrelerde kullanılıştan düşmüş kelimelere anlatımında ihtiyaç duydukça yer vermiştir:**

“Şāh **ħavf idüp belinleyüp (17)** uyandı.” 1. C., 14b/17

“Keykubād şāh eyitdi: **(6)** “Bu gice şöyle bir **ħavf-nāk vāk’a** gördüm, ol vāk’adan **belinleyüp (7)** tahtan aşağı düşüp başum yarıldı”**(8)** diyüp” : 1. C., 15a/6-7

“Bunları **(8)** gördükleri gibi şöyle **gümreşdiler** ki ol dağlar şadā virdi.” 1. C., 20b/8

“Bre bir oğlanuñ **(16)** ne vücūdı vardır didükde ‘Ömer bir **zort virdi**. **Kahtān** kimdür ol didükde **(17)** Abdü’l-muṭṭalib eyitdi: ” 1.C., 87b/14-17

“Hemān **(10)** ayakları rikābda elleri yelesinde giderek raḥş da bī-taḳāt oldı, **(11)** **yab yab** reftāre başladı.” 1. C., 68b/9-11

“Hamza eyitdi: Bulamadum ammā bir eyü şikār **yatakladurdum**, ol şikārı **(5)** Allāhu Te’ālā kolaylık ile vire idi” didi. 1.C., 73a/3-5

“Hamza baḳup gördi bir taht eṭrāfinda **(8)** bir alay dīvler **dolayı olmuşlar el kavşurup** tururlar.” 1.C., 81a/7-8

*** Halk söyleyişleri üslûbun oluşmasında görev almıştır:**

“Mekke’ye yakın geldiler. ‘Ömer ilerü gelüp ‘Abdü’l-muṭṭalib’e buluşup elin **(7)** öpdı. “**Nedür ey fitne tağarcuğı**, gene niye geldüñ, kanı oğlum nice **(8)** oldı.” didi.” 1. C., 69b/9-11

“Çünkü şabāḥ oldı, emīr-i merdān Hamza-i Şahib-ķıran yerinden durup **(12)** bāzargān ḳarasına süvār olup ol maħall-i mezbūra gelüp ol şahıs **(13)** ile buluşup söyleşerek **azğışup** cenge başladılar. **Ḥazret-i (14)** Hızır -‘aleyhi’sselām- tamām her fenni Hamza’ya öğretti.” 1.C., 74a/11-14

*** Metinde “ammā” bağlacı çeşitli fonksiyonlarda sık kullanılmıştır:**

“Ömer iyiyüb ḳarnuñ **(9)** ųoyurđı. ‘Aceb şunda sāza müte’allıḳ bir şey var mıdır diyüp elin **(10)** şoḳup bir rübāb çıkarup eline alup çalaraḳ mağaradan **(11)** taşra çıkup gıtdı. **Ammā** bu taraḳdan Hamza da ‘Ömer kendi ile eve **(12)** gelmedüğinden ‘aceb cenk arasında zaḳımdār mı oldı ola diyüp **(13)** tiz evden taşra çıkup ‘Ömer’i öte beri ararken ‘Ayyār-ı Cihān **(14)** ḳarşudan beri rebāb çalaraḳ çıkageldi.” 1. C., 79b/8-14

“Bu ħāle cümlesi ħayrān oldılar. İşte **bunlar da bunda ammā (5)** bu taraḳdan **Ḥazret-i Süleymān -‘aleyhi’s-selām- Kāf sultānlarından bir şāhuñ (6)** kızın almışdı.” 1. C., 80a/4-6

“Esmā āh vāh iderek, ḳalkup sürüp **Kāfa gelüp (6)** gice gündüz gün şayardı. İşte bunlar da bunda. **Ammā bu taraḳdan (7)** Hamza bu tarz ile sürüp beri gelince Ömer-i ‘Ayyār gördi. **Ḳarşu (8)** gelüp ‘Arab raḥşı ḳanda bulduñ” didi. 1. C., 81b/5-8

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/9 Summer 2014

“Bre bu civân bizüm vaşfımız işidüb (11) öyle mi geldi, bizlerden pây mı ister” didi. **Âmmâ** aklı olmayanlar kimi (12) rahşına ve kimi alâtına müşteri oldılar. **Ammâ** çün Hamza yakın gelince bir (13) na'ra urup eyitdi: Bre nâbekârlar böyle derdimend bâzargânları (14) urup mâlın almağ ne dimekdür” didi. 1. C., 82a/10-14

“Dost düşmân Hamza'ya du'âlar itdiler. (14) İşte Hamza'nuñ nâmı dünyâyı tutdı. **Ammâ bu tarafdan** ol bâzargânlar (15) bir gün Medâyin'e gelüp Şâha buluşup hediyelerin virdiler.” 1. C., 83a/13-15

“Şâh Nüşî'r-Revân nola öyle olsun **ammâ** şimdi (5) Yemen Şâhı Nu'mân Şâha bir adam ta'yîn eyle harâcı göndersin” 1. C., 83b/4-5

“Al bunı (17) Nu'mân Şâha götür, Karûn-ı 'Acem harâc malın alup döndükden soñra (18) sen buluşup Şâh'dan ve benden selâm idüp mektûbî virüp (84a) ne cevâb iderse cevâbuñ alup gel didi, gönderdi. **Ammâ bu tarafdan** (1) Karûn-ı 'Acem sürüp bir gün Mekke'ye geldi.” 1. C., 83b/7-19, 1. C., 84a/1-2

“La'in Bahtek eyitdi: Meded! Şâh (2) tuymasın, bakayum hâl nice olur diyüp çeşm-i güşda oldı. (3) **Ammâ bu tarafdan** Kaytân Yemenî bir gün üç bin 'asker ile Mekke'ye gelüp (4) irişdi.” 1. C., 85b/1-4

“Ayyâr-ı Cihân (16) eñsesine bir sille urup tacın kapup çıkup gitti; **ammâ** (17) bu tarafdan Kaytân'ın koltuğuna girüp yirinden kaldurdılar. Kaytân (18) “Bre nice oldı, tutduñuz mı” didi. 1. C., 85b/1-4

“Sizler beni (3) anuñla mı korkudursuñuz? Evvelâ ben bunda niye geldüm? Anların başların (4) kesüp Yemen'e götürsem gerek” didi. Andan 'askerine gelüp hâzır (5) oldı kim arayup bulalar; **ammâ bu tarafdan** Ömer de taban kaldurup (6) sürüp Hamza'ya gelüp tâcı önüne kodı.” 1. C., 86b/3-6

SONUÇ

Görüldüğü üzere çözümlemeye konu olan temsili metin, Hamza-nâme'nin dilsel ve yapısal kurgusu hakkında önemli ipuçları barındırmaktadır. Hamza-nâme'nin anlatımında sade, açık, Arapça, Farsça terkiplerden oldukça arınmış, sanat endişesinden uzak ve külfetsiz bir üslup kullanılmıştır. Yer yer atasözleri ve deyimlerle, manzum parçalarla süslenen hikâyeler sürükleyici, yapmacıktan uzak, ahenkli bir ifade ile kaleme alınmıştır. Eserde az da olsa arkaik kelimelere rastlanır. Bunun yanında konuşma dilinden alınan kelime ve deyimlerin bolluğu gözden kaçmamaktadır. Üslup konusundaki bu tercih metnin kalabalık dinleyici/okur kitleleri tarafından tasarruf edilmek adına üretildiğini göstermektedir. Fiil ve fiilimsilerin egemen olduğu metinde, cümlelerin -up, -üp zarf-fiil ekleriyle oluşturulmuş fiilimsiler aracılığıyla genişletildiği ve Hamza-nâme'nin betimlemeden ziyade eylem odaklı bir öykülemeyi öncelendiği dikkat çekmektedir. Ağırlıklı olarak basit cümlelerle örülen metnin ilgi çekici yönlerinden bir diğeri de iç içe birleşik cümle yapısının yoğun bir biçimde kullanılmasıdır. Söz konusu cümleler karakterler arası diyalogların aktarımını sağlarken karakterler de âdeta “eylemleri” kadar “konuşmaları” aracılığıyla inşa edilmişlerdir. Kanaatimizce metindeki bu diyalog yoğunluğu, konuşma dilini metne hâkim kılmanın yanı sıra öykülemenin yeknesaklığını kırmanın da yolunu açmaktadır.

KAYNAKÇA

- ALBAYRAK, Nurettin (1997), “*Hamzanâme*”, İslâm Ansiklopedisi, C. 15, s. 516-517, İstanbul.
- ARTUN, Erman (2002), *Dini-Tasavvufi Halk Edebiyatı*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- BAHARLI, Nihad Sami (1971), *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul, c.I-II., s. 489, 604,
- BALABAN, Âdem (2005), *Hamza-nâme, 1. Cilt, (Giriş-Metin-Dil İncelemesi)*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- BAYSAL, Sinem Ceyda (2008), *Hamza-nâme, 7. Cilt, (Gramer Özellikleri, Metin, Sözlük, İndeks)*, Yüksek Lisans Tezi, Fatih Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- DATLI, Derya (2009), *Hamza-nâme, 2. Cilt, (Metin-Sözlük-İndeks)*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- ERGİN, Muharrem, *Türk Dil Bilgisi*, s. 23,
- İSEN, Mustafa (2002), “Başlangıçtan XVIII. Yüzyıla Kadar Türk Edebiyatı”, *Türkler (neşreden: Hasan Celal Güzel ve diğerleri)*, Ankara, c.XI, s. 536-588.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/9 Summer 2014

-
- İZ, Fahir (1945), *Eski Türk Edebiyatında Nesir*, İstanbul, s. V- XVI.
- KÖKYAR, Derya (2009), *Hamzanâme'nin 30. Cildi, (İnceleme-Metin)*, Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.
- KOCATÜRK, Vasfi Mahir (1970), *Türk Edebiyatı Antolojisi*, Ankara, s. 6-14.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuad (1986), *Türk Edebiyatı Tarihi*, s. 371, 392.
- LEVEND, Ağâh Sırrı (1949), *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Safhaları*, Ankara, s. 37- 41).
- MAZIOĞLU, Hasibe (1982), "Türk Edebiyatı, Eski", *Türk Ansiklopedisi*, İstanbul, c. XXXII, s.81-134.
- SEZEN, Lütfi (1988), *Hamzanâmelerin Halk Edebiyatındaki Yeri*, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- ŞİMŞEK Akın, Nurhayat (2006), *Hamzanâme, 8. Cilt (Metin- İnceleme)*, Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- TİMURTAŞ, Faruk K. (1990), *Tarih İçinde Türk Edebiyatı*, İstanbul, Türlü Yerler.
- YAVUZ, Kemal (1983), "XIII-XVI. Asır Dil Yadigârlarının Anadolu Sahasında Türkçe Yazılış Sebepleri ve Bu Devir Müelliflerinin Türkçe Hakkındaki Görüşleri", *TDA*, sy. 27, s. 9-56.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/9 Summer 2014

